

På väg mot tågen mot koncentrationslägret försöker den 17 år gamla Nina Rajmic att fly. Full av skräck rusar hon in i närmsta port, men en polis hinner i kapp henne. En soldat riktar sitt gevär mot den unga kvinnan – redo att skjuta.

Lena Einhorn gjorde film om sin mammas liv

Ninas resa

I höst blir filmen om läkaren Nina Einhorn klar. Regissör är dottern Lena Einhorn, före detta forskare på Karolinska institutet i Stockholm och numera filmare och författare.

I slutet av augusti 1999 fick Nina och Jerzy Einhorn – båda legendariska cancerläkare på Karolinska sjukhuset i Stockholm – veta, att de båda hade cancer.

Nina Einhorn fick sin diagnos på en måndag, hennes man Jerzy Einhorn fick sin diagnos dagen därpå.

Dottern Lena Einhorn insåg direkt att det var nu eller aldrig hon hade möjlighet att skaffa underlag för att berätta sin mammas historia, en berättelse hon hört i hela sitt liv.

Nina Einhorn var en av tre hundra judar som genomlevde och överlevde hela gettot i den polska huvudstaden Warszawa, en stad i staden där det från början levde nästan en halv miljon människor.

Lena Einhorn bad sin mamma berätta inför filmkameran.

Delar av den berättelsen går nu som en röd tråd genom den två timmar långa spel- och dokumentärfilmen »Ninas resa«, inspelad på plats i Polen.

Nina Einhorns berättelse är bitvis en skräckens resa genom ofattbar ondska, fasa, förföljelse, sjukdom och död.

Under 5,5 år levde hon och hennes familj under ständigt dödshot, då den ena familjemedlemmen efter den andra försvann. Hennes vardag innebar att kliva över ihjälskjutna människor ute på gatan och att alltid frukta för sitt liv.

Men hon vittnar också om fest och glädje, om nära vän- och varmt släktskap, där man självklart delade det bröd, vatten och andra förnödenheter som fanns.

I gettot råder, särskilt till en början, en

ett diplom som efter krigsslutet godkändes och blev hennes biljett till studierna i medicin.

För Lena Einhorn, 50, har det varit betydelsefullt att få göra filmen om sin mamma Nina:

– För mamma var det viktigt att få berätta och därför blev det också viktigt för mig. Men jag ville också göra den här filmen för att den bygger på en fantastisk och i långa stycken osannolik historia.

– Mest av allt ville nog mamma berätta för sin brors skull, som räddade hennes liv – inte en gång utan flera. Hon berättade alltid utan all ångest, vilket jag tror var ett medvetet val. Hon var en stark kvinna, som kanske stötte smärta ifrån sig ibland.

– Mamma och jag pratade med varandra varje dag och träffades ofta, berättar hon och visar bilder på familjen.

Lena Einhorn ger en varm och kärleksfull bild av sin mamma, som hon beskriver som en överlevare och som en social, alltid positiv och energisk kvinna. En yrkeskvinna som hade gott om vänner och som älskade att spela bridge.

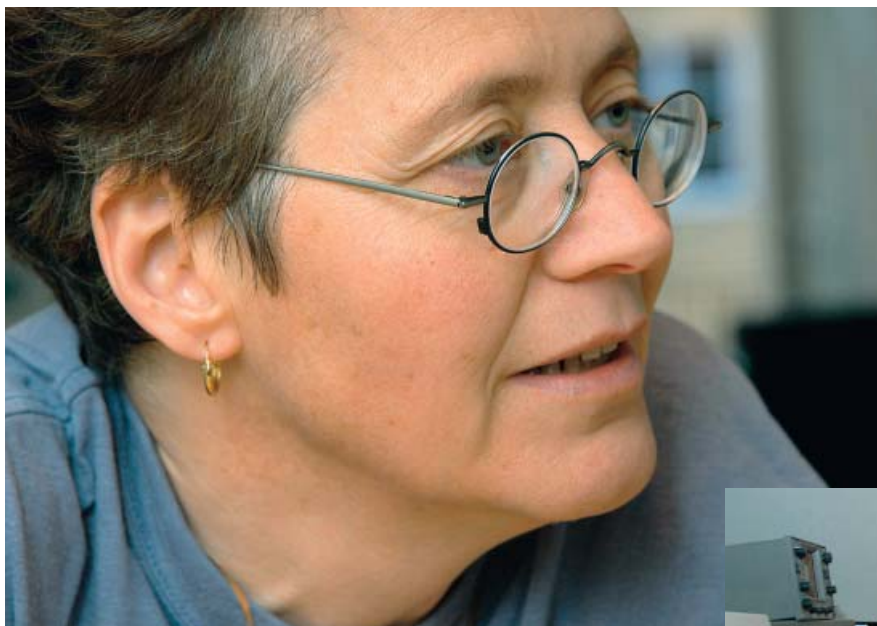
Fram växer också en bild av en person som brann för sitt arbete. Nina Einhorns mamma Fanny, född 1892, bestämde sig tidigt för att bli just läkare och valde fästman och läkarstudier i Belgien, när resten av familjen utvandrade till USA.

Men hon kom av olika anledningar att lägga medicinstudierna på hyllan och i

Nina Rajmic är 14,5 år och står på en solig landsväg i Lodz, Polen. Kriget har precis börjat och Nina skickar fotografiet till en kusin med kära hälsningar.

bedräglig normalitet. Nina Einhorn klär sig vackert, dansar och festar. Hon blir kär och hon tar studenten. Förmodligen är hon den enda som överlevt med ett diplom från Warszawagetots gymnasium,

Lena Einhorn vid klippbordet i TV-huset. »Man kan beskriva berättargreppet i filmen som liknande det i 'Titanic', men med den verkliga personen – min mamma Nina – som berättaren«, säger hon om filmen *Ninas resa*. Nina Einhorn deltog själv i arbetet med manus, fram till sin bortgång i maj 2002.

För mamma var det viktigt att få berätta och därför blev det också viktigt för mig. Men jag ville också göra den här filmen för att den bygger på en fantastisk och i långa stycken osannolik historia.

stället bli mamma och hemmafru. Maken Artur var civilekonom.

– Jag tror att Nina undermedvetet genomförde sin mammas yrkesdröm om att bli läkare, säger Lena Einhorn. De två stod varann nära och vilade mycket i varandra. Nina var inte ambitiös på det klassiska sättet. Hon älskade helt enkelt sitt arbete och hon älskade att arbeta mellan nio och fem. Hon lade aldrig av, inte ens när hon blev sjuk och till slut lades in på Radiumhemmet.

Under sin sista veckor i livet deltog Nina Einhorn i två konferenser i USA. Hon kryssade även i Västindien en kort tid innan hon dog i maj 2002.

– Både mamma och pappa fick rika liv. De älskade sitt Karolinska och båda dog på Radiumhemmet. De är nog de enda patienter som efter sin död förts ut genom huvudingången.

Lena Einhorn gick till en början i övriga familjens spår och forskade under 13 år i virologi och tumörbiologi på KI i Stockholm.

– Mina föräldrar pressade mig aldrig till att bli vare sig det ena eller det andra, säger hon. Min relation till forskningen var väldigt komplex. Jag hade bra idéer, älskar att associera och teoretisera, men jag led under långa perioder. Trots det lät jag inte mig själv slippa undan i första taget.

När hon avslutade sin forskarbana 1987 beskriver hon det som en lättnad, även om det var ett stort steg att byta identitet, som hon säger.

Lena Einhorn började arbeta som medicinsk expert och vetenskapsjournalist på ett TV-bolag i USA. Hon bodde i Philadelphia men arbetade i New York.

– Det var tuffa år, men ingenting man gör i livet är bortkastat. Jerzy brukade säga att Einhorn mognar sent i livet.

Lena Einhorn har även studerat på Hebrew University i Jerusalem.

I dag är hon tillbaka i Sverige och är en aktad dokumentärfilmare, författare och skribent. Hon komponerar även musiken till sina filmer, dock inte till »Ninas resa«.

Lena Einhorn begår nu sin regissör debut i större sammanhang med filmen om sin mamma. Hon beskriver den inte som en klassisk dramadokumentär utan som en ovanlig spelfilm med autentisk – dokumentär – berättare.

I samband med filmen kommer även Lena Einhorn bok om Nina Einhorn.

Filmen spelades in på plats i Warszawa under våren. Återstående scener tas under sommaren. Omkring hundra statister och 50 skådespelare är med i filmen. Huvudrollen spelas av den unga, polska skådespelerskan Agnieszka Grochowska, som var en av flera som testades för rollen.

Lena Einhorn är nöjd:

– Först var jag lite orolig för hur det skulle fungera med en autentisk berättare

re i en spelfilm, men materialet känns väldigt bra. Ibland syns mamma i bild, ibland hörs bara hennes röst. Det har blivit en spännande och mycket dramatisk film.

Det mest dramatiska avsnittet i filmen är när Nina och hennes mamma Fanny, som båda arbetade som slavarbete i en fabrik i gettot, i januari 1943 utan minsta förvarning under pågående arbetspass blir uttagna för tvångstransporter.

Rykten om förintelsen har börjat sprida sig och namn som Treblinka, Chelmo och Majdanek är inte längre okända. Rykten går att folk dödas i gasbussar, i gaskamrar och även på andra sätt.

Mor och dotter tvingas, utan minsta chans att ta kontakt med någon i familjen, in i en kolonn med hundratals människor – alla på väg till Umschlagsplatz, varifrån tågen avgår.

Mor och dotter förstår alltför väl vad som håller på att hända och Ninas mamma uppmanar sin dotter att fly.

»Ta min klocka och spring! Om någon tar dig, så ge honom klockan«, bönfäller hon sin tonåriga dotter som först vägrar, eftersom hon inte vill lämna sin

mamma. Till slut springer Nina med klockan i handen. Hon springer in i närmaste port, vidare genom en lång portgång, över gården och in i nästa hus och uppför trappan.

»Jag sprang så fort jag orkade«, berättar Nina, »men på andra våningen var jag tvungen att samla mig och hämta andan. Det var då han hann i fatt mig.«

En polsk polis har sett Nina lämna ledet. Nu står han framför den livrädda tonårningen, som försöker ge honom klockan. Men polisen ignorerar eller ser inte mutan, utan tar tag i hennes krage och drar henne nerför trapporna och ut på gatan, där en tysk soldat står och genast höjer sitt gevär för att skjuta.

»Jag visste att detta var slutet. Och då hörde jag skriket, ett djuriskt skrik, som jag aldrig kommer att glömma.«

Det är Ninas mamma som skriker med sådan ångest i rösten att soldaten kommer av sig.

Det räddar Nina Einhorn's liv.

Soldaten slår henne i huvudet några gånger med sin batong, och drar sedan med henne tillbaka in i ledet.

Nu står de där igen. Mor och dotter. Chockade. Fanny gråter hejdlöst och håller om sin dotter.

Ledet börjar åter att röra sig framåt.

»Så började den oändligt långa marschen genom den tomma, spöklika ingenmanszonen ända fram till Umschlagsplatz«, berättar Nina.

Plötsligt slår henne några ord, som brodern Rudolf alltid präntat in i henne: Om de skulle hamna i en kolonn mot tågen, skulle de dra sig bakåt i ledet.

Nina viskar nu broderns ord till sin mamma och de två kvinnorna drar sig bakåt.

Till slut står de sist.

Nina ser för första gången tågen. De tvingas passera en port med gott om soldater och plötsligt – mitt på vägen – med en stulen polismössa på huvudet står storebror Rudolf.

Med myndig röst säger han på tyska, medan han sträcker ut den ena armen framför sin mamma och syster: »Dessa två är befriade.«

»Följ mig«, säger han med säker min och ingen protesterar eller kontrollerar hans uppgifter.

En andra gång räddas Nina Einhorn till livet denna dag. Den här gången av sin storebror, som på kvällen säger: »Det var tur att ni ställde er sist i ledet. Annars hade jag aldrig kunnat rädda er.«

I april 1943 finns endast Nina, hennes föräldrar och bror kvar i livet av alla de släktingar och vänner som från början levde tillsammans i lägenheten mitt i gattet.

Sommaren 1937 – Nina Rajmic är 12 år gammal och på väg till Philadelphia tillsammans med sin mamma Fanny – den äldsta dottern i en stor rysk-judisk familj – för att hälsa på den övriga familjen, som emigrerade från Ryssland till USA 1911. Nina blev känd som »flickan som ska till Amerika« i skolan. I mitten går storebror Rudolf Rajmic, som vinkade av sin mamma och lillasyster vid Atlantångaren.

En efter en har de försvunnit.

Fram till befrielsen handlar familjen Rajmics liv om påtvingad splittring och att ständigt finna nya gömställen.

Filmen visar hur Nina Einhorn, 19 år gammal, ensam och gömd under en presenning i en sjuktransport till slut smugglas ut ur gattet.

Men förföljelsen är långt ifrån över.

Gång på gång ska hon undkomma med livet i behåll med endast en härsmån.

I tiden när hon befinner sig på den ariska sidan och hela tiden tvingas hålla sig gömd, säger Nina Einhorn i filmen:

»Ju längre tiden gick desto starkare blev min känsla av att inte finnas till. Dödens närvaro var lika stark, även om de materiella förhållandena blev mycket bättre. Att existera utan att finnas till är en fruktansvärd tillvaro.«

»Ninas resa« slutar med en mening,

en mening som Nina Einhorn säger två gånger:

»Jag är helt tillfreds. Jag tycker att jag har haft ett bra liv tack vare min familj och mitt yrke.«

Text: Gunnel Åhlander
frilansjournalist

Foto: Max Danielson
samt privata foton (svartvita)

Fotnot 1: Nina Einhorn's elva år äldre bror Rudolf Rajmic, professor i juridik i Polen, bosatte sig i slutet av 1950-talet i Sverige, där han verkade som lektor i juridik på Socialhögskolan.

Fotnot 2: Läs mer på webbplatsen www.lenaeinhornfilm.net